

ДЕРЖАВНИЙ
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ
ЗАПОВІДНИК
"ПОЛЕ ПОЛТАВСЬКОЇ БИТВИ"
ЗБІРКА СТАТЕЙ

Збірник історико-культурного заповідника "Поле Полтавської битви" : 36. н. ст.

/Редкол: Лобурець В.Є. (відп. ред.) та ін. - Полтава, 1992.- 46 с. : іл. - /Держ. істор.-культ. заповідник "Поле Полтавської битви" /.

У виданні зібрані матеріали чергової наукової конференції, що проводилася у червні 1992 р. у заповіднику - "Поле Полтавської битви".

Збірник призначений для істориків, краєзнавців, широкого загалу шанувальників української історії.

Редакційна колегія:

БОНДАРЄВСЬКИЙ П.К. , заслужений працівник культури України ; ЛОБУРЕЦЬ В.Є. , доктор історичних наук (відп. редактор) ; РОСТОВСЬКИЙ А.М. ; СУПРУНЕНКО О.Б. (відп. секретар); ЯНОВИЧ О.В.

Художник ЦЕРБАК А.Т.

с Укладання : Державний історико-культурний заповідник "Поле Полтавської битви" , 1992

с Колектив авторів, 1992

ПАМ'ЯТНИКИ АРХЕОЛОГІЇ НА ТЕРИТОРІЇ ЗАПОВІДНИКА
"ПОЛЕ ПОЛТАВСЬКОЇ БИТВИ"

Територія північно-східної частини м.Полтави, де на 300 гектарах розташований Державний історико-культурний заповідник "Поле Полтавської битви", його охоронна зона і зона регульованої забудови, знаходиться на підвищенні правобережного плато корінного берега р.Ворскли. Це горбокувата, слабо розчленована ярами і балками місцевість. З півночі її перетинають долини невеличких струмків – приток р.Полузірря, з півдня – Яківчанський яр із струмком, зі сходу вона обмежена стрімкими схилами правого високого берега Ворскли, із заходу – понижується взбік долини вже згаданої р.Полузірря. Ділянка плато здавна була освоєна людиною. Ще за доби бронзи плато слугувало мисливськими угіддями для скотарів та землеробів III – початку I тис. до н.е. Серед пам'яток, що залишили нам свідчення про перебування тут носіїв катакомбної культурно-історичної спільності племен раннього бронзового віку, слід назвати виявлений випадково на території с.Тахтаулове Полтавського району курган, який містив поховання з кам'яною свердленою сокирою першої третини II тис. до н.е.¹

Остаточне освоєння плато людиною припадає на час раннього залізного віку, коли зручні миси корінного берега Ворскли стають місцем розташування довготривалих селищ поворсклянського населення скифської доби /VII–III ст. до н.е./. Низка таких селищ знаходилася між територією заповідника та с.Патлаївка Полтавського району².

Перше з них, позначене знахідками характерної кераміки –

вінець горщиків та мисок, уламків ліпних черпаків і кубків з візним геометричним орнаментом, інкрустованим білою пастов, керамічних прясел та кварцитових виробів тощо, знаходилося за 0,6 км на захід від села, займаючи край мису площею до 1 га /90х100 м/. У його центрі розташовані два зольники висотою 0,3-0,4 м при діаметрі до 27 м³. Поселення відкрите 1940 р. відомим археологом І.І.Ляпушкіним⁴ і датується УП-УІ ст. до н.е. /пункт І/.

Напевне, селище існувало і в наступний час, змістившись по території на південь. Так, на сусідньому мису корінного берега, край південно-західної околиці села /між сосновим бором та дубравою/, у 0,2 км на північний захід від колишньої поміщицької садиби О.Б.Супруненко 1972 р. виявлені залишки ще одного селища площею 1,8 га /120х150 м/, що сильно поросло лісом⁵. Примітні рештки розораного зольника. Матеріали відносяться до УІ-У ст. до н.е. /пункт ІІ/.

Найбільше неукріплене поселення скіфського часу розташоване на межі території заповідника, у 0,7 км на південь - південний захід від села, на краю плато високого берега, над травою мотокросу, займаючи розорану площу до 3 га /90х400 м/⁷. Територія поселення знаходиться за 0,6 км на схід від залишків укріплень табору російської армії /пункт ІІІ/. Залишки ще одного селища з невизначеною площею розташовані на північно-східній околиці селища Червоний Шлях і знищені забудовою⁸.

З поселеннями населення скіфського доби пов'язані залишки курганного некрополя між вказаними пам'ятками. Він ланцюжком тягнеться вздовж долини Ворскли по плато з північного заходу на південний схід майже на 2 км, від пункту ІІ до північної окраїни Далеких Яківців. На сьогодні збереглися рештки п'яти розораних курганів висотою 0,3-0,7 м при діаметрі 15-24 м у 0,1 км на південний захід від селища Патлаївка ІІ; щедрі помітна група із семи насипів /висота 0,2-0,3 м при діаметрі 15-25 м/ - справа від польової дороги з Яківців на Патлаївку, за 0,4 км на північний захід від селища Патлаївка ІІІ, сильно пошкоджена розораннями. Завершення цього курганного пасма знаходиться на високій виступі правого корінного берега Ворскли у Далеких Яківцях⁹. Між ними забудовою та на горбах по вул. Нагірній /садиби № 1,3,5/ збереглися група курганів висотою 0,4-3 м та діаметром 12-35 м, розташована по обидва боки від асфальтованого

покриття вул.Нагірної. Два з них мають висоту 2-3 м. Ядро групи курганів знаходиться на місці парку колишньої садиби відомого лікаря М.В.Склясовського¹⁰. Один з курганів у Дальніх Яківцях на поч. ХХ ст. був зруйнований біля колишньої школи/¹¹. Під насипом був виявлений дерев'яний накатник скіфського часу¹¹. Певне, з курганним могильником у околицях Патлаївки пов'язані й випадкові знахідки вже на території музею. Перша з них трапилася на поч. 1960-х рр., друга - 1988 р. поряд з братською могилою російських воїнів. Речі озброєння скіфської доби потрапили сюди із одного чи кількох зруйнованих курганів вказаної групи. Це бронзовий тригранний накінецьник стріли VI-поч. V ст. до н.е. та залізний кинджал з нирковидним перехрестям і антенним навершям того ж часу, виготовлений із заліза¹².

Ще одна група курганів займає вершину вододільного плато рр. Ворскли та Плузірря справа від шосе мм. Полтава-Зінків, за 0,5-0,7 км на північний схід від селища Побиванка. Вона складається з трьох насипів, два з яких розорються. Висота курганів 0,5-1,5 м, діаметр 15-45 м. На вершині одного з них встановлено пам'ятник "Шведам від шведів" на честь подій Полтавської битви.

Цікаво, що цю пам'ятку виявили ще 1904 р., коли членом Полтавської вченої архівної комісії О.В.Ліперовським була здійснена спроба пошуків захоронень шведських воїнів¹³. Кожен з насипів був перерізаний неширокою траншеєю до рівня стародавньої поверхні. Під масивами насипного ґрунту трапилися залишки дерев'яних перекриттів більш віддаленої від подій 1709 р. доби, після чого розкопки були припинені.

Найбільш пізньої пам'яткою археології, яка розташована поряд з територією заповідника, є поселення черняхівської культури IV ст. н.е., що знаходиться на похилому мису лівого берега струмка - притока р.Плузірря, навпроти північно-західної частини селища Побиванка. Розорана площа пам'ятки - 0,5 га /50х100 м/¹⁴.

Зазначені групи курганів та селища взяті на облік та під охорону держави як археологічні пам'ятки місцевого значення. Більшість з них можуть бути об'єктами подальших археологічних досліджень і дати повноцінну джерельну базу для вивчення найдавнішої історії краю.

Таким чином, на території заповідника "Поле Полтавської битви" та в його охоронній і зоні регульованої забудови розташовано

чотири стародавніх поселення та понад 30 курганів доби раннього залізного віку, що є цінними археологічними об'єктами, стверджуючими освоєння цієї території людиною понад 2500 років тому і значно розширюючими хронологічні межі та завдання охорони і збереження пам'яток не тільки конкретної події 1709 р. – Полтавської битви, але й більш віддаленого минулого, пов'язаного з історією краю I тис. до н.е. та I тис. н.е.

ЛІТЕРАТУРА

1. Супруненко О. Знахідка кам'яної сокири у с.Таутаулове. // Пам'ятки археології Полтавщини. – Полтава, 1991. – С.114.
2. Гавриш П.А., Супруненко А.Б. Археологические памятники г.Полтавы и окрестностей. // Археологические открытия 1986 г. – М.: Наука, 1988. – С.268.
3. Супруненко А.Б. Археологические памятники территории г.Полтавы и окрестностей: Каталог. – Полтава, 1988. – С.13.
4. Ляпушкин И.И. Днепровское Лесостепное Левобережье в эпоху железа. // М-ЛН и исслед. по археолог. СССР. – М., Л.: Изд-во АН СССР, 1961. – №104. – С.94.
5. Ковпаненко Г.Т. Племена скіфського часу на Ворсклі. – К.: Наук. думка, 1967. – С.55.
6. Супруненко А.Б. Археологические памятники территории г.Полтавы... – С.13, 22.
7. Кулатова И.Н., Супруненко А.Б. Отчет о раскопках и разведках в Поворсклье в 1985 г. // Науч. архив Ин-та археол. АН Украины. – 1985/102. ф.э.21886. – С.17.
8. Супруненко А.Б. Археологические памятники территории г.Полтавы... – С.7.
9. Кулатова І.М. Кургани на території Полтави. // Пам'ятки археології Полтавщини. – Полтава, 1991. – С.114.
10. Там само. – С.114.
11. Там само. – С.114.
12. Супруненко О.Б. Матеріали до археологічної карти Нижнього Поворскля. // Пам'ятки археології Полтавщини. – Полтава, 1991. – С.25, рис.9, 1.
13. Липеровский А. Где похоронены шведские воины после битвы 27 июня 1709 года. // Труды Полт. учен. архивн. комиссии. – Полтава, 1907. – Вып.3. – С.276-278.
14. Супруненко А.Б. Работы в бассейне Ворсклы. // Археологические открытия 1985 г. – М.: Наука, 1987. – С.418.

З М І С Т

<u>Добурець В.Є.</u>	Роздуми про Полтавську битву	3
<u>Бочарова С.І.</u>	Північна війна та її наслідки в долі України	5
<u>Демченко К.І.</u>	І.Мазепа - гетьман України	9
<u>Ревегук В.Я.</u>	Полтавська битва і доля козацької старшини	13
<u>Шендрик Л.К.</u>	П.Орлик і перша хвиля української політичної еміграції	15
<u>Горбенко С.І.</u>	До аналізу внутрішньої політики геть- мана І.С.Мазепи напередодні Полтав- ської облоги	19
<u>Єрмак О.П.</u>	Гетьманування І.С.Мазепи в оцінці В.Б.Антоновича	25

* * *

<u>Касимова І.А.</u>	Роль Полтавської ученої архівної комісії в дослідженні та охороні пам'яток Полтавської битви	27
<u>Жук В.Н.</u>	Перший музей на полі Полтавської битви	29
<u>Нестуля О.О.</u>	З історії пам'ятника "Слави" в Полтаві	32
<u>Кулатова І.М., Супруненко О.Б.</u>	Пам'ятки археології на території заповідника "Поле Пол- тавської битви"	34
<u>Галян Г.І.</u>	Пам'ятки культової архітектури - свідки Полтавської битви	38
<u>Мокляк В.О.</u>	Дзвін 1704 р. з церкви с.Жуки	43
<u>Зміст</u>		46

Научное издание

З Б І Р Н И К
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ЗАПОВІДНИКА
"ПОЛЕ ПОЛТАВСЬКОЇ БИТВИ"

Зб. наук. статей

Редколегія: БОНДАРЕВСЬКИЙ П.К., ЛОБУРЕЦЬ В.Є. /відп. редактор/
РОСТОВСЬКИЙ А.М., СУПРУНЕНКО О.Б. /відп. секретар/
ЯНОВИЧ О.Б.

Полтава, 1992

Підписано до друку 28.06.92. Замовл. № 882.
Папір офсетний. Друк плоский. Ум. друк. арж. 2.
Тираж 300 прим. Ціна договірна

Дільниця оперативного друку Полтавського обласного управління